

**سنجش فضایی سرمایه اجتماعی جهت توسعه پایدار اجتماعی شهرها با مدل VIKOR
 (مورد مطالعه: کلانشهر اهواز)**

سعید امانپور^۱، الیاس مودت^۲

چکیده

سرمایه اجتماعی از مفاهیم نوینی است که امروزه به پیوندها، ارتباطات میان اعضای یک شبکه شهری به عنوان منبع با ارزش اشاره دارد. و با خلق هنجارها متقابل موجب تحقق اهداف اعضا می شود. لذا سرمایه اجتماعی امروزه نقش مهمتری از سرمایه فیزیکی و کالبدی در جوامع ایفا می کند. از طرف دیگر شهرها به عنوان برترین شکل سکونت گاه انسانی مورد توجه و تحقیق می باشند. لذا بر اساس ضرورت موضوع پژوهش حاضر با رویکرد توسعه ای- کاربردی و با ترکیبی از روش های تحقیق (میدانی، کتابخانه ای، توصیفی و تحلیلی) به بررسی موضوع سرمایه اجتماعی کلانشهر اهواز در راستای توسعه پایدار شهری به مطالعه و تحقیق پرداخته است. لازم به ذکر است جهت تجزیه و تحلیل یافته ها از نرم افزارها و روش های آماری Vikor، Minitab، SPSS، Vsio و ArcGIS استفاده گردیده است. نتایج تحقیق نشان داده است. مناطق هفت و شش اهواز در سه گروه R، S و Q در بالاترین رتبه قرار دارد به عبارتی تمام شرایط مدل VIKOR در این مناطق صادق می باشد. بطوری که میانگین مدل VIKOR برابر ۰/۴۲۵ درصد بوده که منطقه شش کلانشهر اهواز با میزان ۱/۰۰ درصد بیشترین میزان و منطقه دو کلانشهر اهواز کمترین میزان را دارا بوده اند.

واژگان کلیدی: سرمایه اجتماعی، سنجش فضایی، توسعه پایدار، کلانشهر اهواز.

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۴/۱۰/۰۹

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۵/۰۶/۲۵

۱دانشیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز

۲دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز (نویسنده مسئول) (Email: Mavedate@yahoo.com)

مقدمه

سال‌ها تجربه برنامه‌ریزی شهری در جهان نشان داده است که در این حوزه نیز انسان و منابع انسانی حتی بیش از منابع مالی اهمیت و ارزش دارند؛ تا آن جا که بی‌توجهی به این امر سطح بالای دستاوردهای ارتقای محیط زیست انسانی را غیر ممکن می‌سازد. بنابر این، موضوع سرمایه اجتماعی، با رویکردی کمی و قابل اندازه‌گیری نسبت به مسائل اجتماعی و روابط درون جامعه، در مباحث برنامه‌ریزی، و از جمله در برنامه‌ریزی شهری، وارد شده است. از سوی دیگر، پیوسته بعد جدیدی از تأثیر این مفهوم بر مفاهیم دیگر کشف و ثبت می‌شود. در زمینه برنامه‌ریزی شهری، تأثیر این مفهوم بر کیفیت زندگی شهری و کیفیت محیط شهری، چه به لحاظ ذهنی به سبب تأثیرات فردی و روانی سرمایه اجتماعی و چه به لحاظ عینی به سبب تسهیل در فرایند شکل‌دهی به محیط اجتماعی، اقتصادی و کالبدی شهر در پژوهش‌های مختلف بررسی شده و به اثبات رسیده است (براتی و یزدان پناه، ۱۳۹۰: ۳۹). بشر نه تنها در جهانی زندگی می‌کند که فرایند شهرنشینی در آن غلبه دارد، بلکه در حال تجربه‌ی شهری شدن بی‌سابقه‌ای می‌باشد. شهرها مراکز جهانی برای فعالیت‌های مالی، صنعتی و ارتباطات بوده و خواهند بود. آنها کانون تنوع فرهنگی و انباشت دارایی‌ها و به شدت مولد، خلاق و نوآور هستند. لذا روند افزایش شهرنشینی به گونه‌ایست که در سال ۱۹۰۰ تنها ۱۰ درصد از جمعیت جهان در شهرها زندگی می‌کردند، اما در سال ۲۰۰۷ جمعیت شهری جهان به ۵۰ درصد رسید (مودت و سجادیان، ۱۳۹۴: ۴۸). و بر اساس پیش‌بینی‌های سازمان ملل تا سال ۲۰۳۰ بیش از ۶۰ درصد مردم جهان در نواحی شهری زندگی خواهند کرد. با وجود این که شهرها تنها حدود ۲ درصد از سطح زمین را اشغال کرده‌اند، که با نرخی حدود ۵۵ میلیون تن در سال در حال افزایش است. آنها ۷۵٪ منابع جهان را مصرف می‌کنند (Egger, 2005: 2, Oliver, 2008: 21). مقیاس شهرنشینی و مشکلات ناشی از آن بیانگر این است که پیامدهای آن در حال حاضر جهانی هستند (Hall, 2005: 153).

افزایش سریع جمعیت جهان هر روز بیشتر و بیشتر در شهرها متمرکز می‌شود. امروزه حدود نیمی از جمعیت کره‌ی زمین در شهرها ساکن هستند. افزایش جمعیت ساکن در شهرها از یکسو و افزایش وقوع بلایای طبیعی از سوی دیگر سبب شده است تا آسیب‌پذیری جوامع شهری، به ویژه در کشورهای در حال توسعه بیش از پیش افزایش یابد. امروزه حدود ۴۵۰ شهر در دنیا با جمعیت بالای یک میلیون نفر وجود دارد. تعداد زیادی از این شهرها، متأسفانه به دلیل بی‌برنامگی با محدودیت فضا روبه‌رو هستند و این باعث می‌شود که از یکسو بافت شهری فشرده شود و در نتیجه تراکم جمعیتی ساکن در آن افزایش یابد.

سوالات تحقیق

سوال اصلی تحقیق این موضوع است، که وضعیت سرمایه اجتماعی به عنوان معیار تأثیر گذار در توسعه پایدار شهری در کلانشهر اهواز وضعیت آن چگونه می‌باشد؟ که در راستای آن سؤالی مستقل به شرح زیر طرح گردید، که نگارندگان در پی پاسخ و بررسی آن می‌باشد.

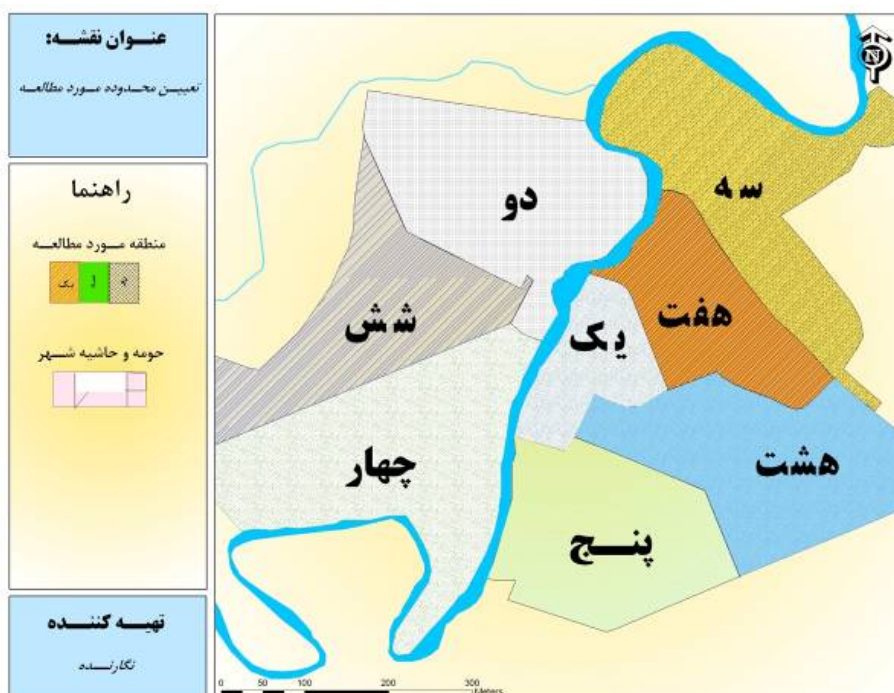
- آیا سرمایه اجتماعی در شهرها قابل بررسی است؟ این موضوع با چه روش و متغیرهایی قابل مطالعه می‌باشد؟

روش تحقیق

برنامه‌ریزی فضایی می‌کوشد تا با توسعه فضایی بر مفهوم عام، به ویژه تضادهای آشکار موجود که موجب ناپداری می‌شوند اثر گذار باشد. که در این راستا این دیدگاه و برنامه‌ریزی با فنون و روش‌هایی جهت قانون‌مند کردن و انتظام فضایی اقدام می‌نماید. در نتیجه پژوهش حاضر با ماهیت «توسعه‌ای - کاربردی»، روش تحقیق آن ترکیبی از روش‌های توصیفی، تحلیلی و کتابخانه‌ای می‌باشد. که داده‌های مورد نظر در این تحقیق از طریق مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای تهیه گردیده است. و جهت تجزیه و تحلیل یافته‌ها از نرم‌افزارهای مورد نیاز از جمله Arc.GIS, SPSS, VISIO و EXCEL استفاده گردیده است. همچنین لازم به ذکر است از نظر فضایی از تکنیک Vikor استفاده گردیده است.

شناخت منطقه مورد مطالعه

کلانشهر اهواز مرکز استان خوزستان، ارتفاع آن از سطح دریا ۱۸ متر می باشد (معاونت برنامه ریزی و توسعه شهرداری اهواز، ۱۳۹۱: ۹) و در موقعیت جغرافیایی بین ۳۱ درجه و ۱۳ دقیقه تا ۳۱ درجه و ۲۳ دقیقه عرض شمالی و ۴۸ درجه و ۳۲ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۴۷ دقیقه طول شرقی واقع شده است (معروف نژاد، ۱۳۹۰: ۶۹). وسعت کلانشهر اهواز در محدوده قانونی شهری ۲۲۲ کیلومتر مربع و محدوده خدماتی ۳۰۰ کیلومتر مربع می باشد و دارای ۸ منطقه شهری می باشد (مهندسین مشاور فجر توسعه، ۱۳۹۱: ۱) که به وسیله رودخانه کارون به دو قسمت شرقی و غربی تقسیم می شود. جمعیت کلانشهر اهواز در اولین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (۱۳۳۵) برابر ۱۲۰۰۹۸ نفر و در آخرین سرشماری یعنی (۱۳۹۰) برابر با ۱۱۳۳۰۰۳ نفر بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۰). این شهر به دلیل کارخانجات صنعتی و پالایشگاه نفت، از آلودگی بالایی برخوردار بوده و گرد و غبار هم به صورت روندی افزایشی هر ساله مشکلات زیست محیطی اهواز را چند برابر کرده است.

شکل (۱): منطقه مورد مطالعه (کلانشهر اهواز)

تعاریف و مبانی نظری

سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی به عنوان یکی از پرکاربردترین عناصر در بُعد اجتماعی شناخته می شود (De Vita et al, 2001: 7). اعتماد در این مفهوم عامل محرک و هدف نهایی می باشد (عبدالرحمانی، ۱۳۸۴: ۴۰؛ ربیعی، ۱۳۸۳: ۶۳؛ قنبرلو، ۱۳۸۳: ۷۰). که هم اکنون محصول و هم به عنوان وسیله شناخته می شود. در واقع این سرمایه اجتماعی متشکل از قابلیت شبکه های اجتماعی و میزان اعتماد سیال می باشد. در این اتصالات است که به عنوان استعداد پنهان، قابلیت تبدیل به گونه ای دیگر از سرمایه را داراست. سرمایه اجتماعی در پاره ای از موارد بر سرمایه فردی دلالت دارد که در شبکه های اجتماعی گسترش می یابد. باعث ایجاد منافع قابل دسترسی فردی می شود (توسلی و موسوی، ۱۳۸۴: ۵۱). در واقع غنی سازی کنش های اجتماعی و افزایش تمایل به مشارکت و اعتماد اجتماعی از جمله آثار مثبت سرمایه اجتماعی می باشد. اما از جهت تعریف کلمه سرمایه اجتماعی از سوی اندیشمندان مختلف (جاکوب^۱، ۱۹۶۱؛ کلمن^۲، ۱۹۹۸؛ بوردیو^۱، ۱۹۸۶؛ پوتنام^۲، ۱۹۹۵؛ کاکس^۳، ۱۹۹۵؛ وول کاک^۴، ۱۹۹۷؛ پورترز^۵، ۱۹۹۸؛

^۱ . Jacob

^۲ . Coleman

فوکویاما^۹، ۱۹۹۹ و پاکستون^۷، ۱۹۹۹) تعریف شده است. فیلد^۸ آن را در واژگانی کوتاه، «مسئله روابط» تعریف می‌کند یا فوکویاما^۹ آن را «ذخیره جامعه از ارزش‌های مشترک» می‌داند. پونتام^{۱۰} یکی از اندیشمندان تاثیرگذار در این زمینه، سرمایه اجتماعی را به عنوان «اعتماد، هنجارها و شبکه‌های پیوند» تعریف می‌کند. که همکاری در جهت کسب منافع متقابل را تسهیل نموده است و نتیجه آن، انواع متفاوتی از کنش جمعی می‌باشد (Walters, 2002: 377). مفهوم سرمایه اجتماعی، بیان‌کننده این واقعیت است که اطرافیان فرد از قبیل خانواده، دوستان، همکاران و آشنایان دارای مهمی را تشکیل می‌دهند که در مواقع بحرانی قابل اعتکا و اعتمادند. از این‌رو، اجتماعات متشکل از این افراد نیز هنگام مواجهه با فقر و مشکلات، آسیب‌پذیری کمتری و برای بهره‌مندی از فرصت‌های جدید، از موضع محکم‌تری برخوردار می‌باشند. به عبارتی این اجتماعات در مقایسه با دیگر مجامع دارای پایداری بیشتری می‌باشند. و فقدان این پایداری اجتماعی می‌تواند تاثیر معکوس داشته باشد.

این اصطلاح اولین بار توسط پیر بوردیو^{۱۱}، در زمین‌های اقتصادی مورد استفاده قرار گرفت (عباسزاده و کرمی، ۱۳۹۰: ۳۸). با این حال، اولین نظریه‌ها به طور جدی و علمی توسط کلمن و پاتنام ارائه شده است. این دو از طراحان اصلی سرمایه اجتماعی هستند و به عبارتی از بنیانگذاران شیوه مطالعاتی نوین در این زمینه می‌باشند. پاتنام و بوردیو در تحقیقات خود از اندیشمندانی همچون آلکسی توکویل^{۱۲}، گابریل آلموند^{۱۳} و سیدنی وربا^{۱۴} که جامعه مدنی را به عنوان حوزه ملزوم دموکراسی می‌پذیرند، الهام گرفتند. در نگاه توکویل و سایرین، جامعه که در واقع کانون فرهنگ مدنی و سبب سازمان‌یابی شهروندان است، تضمین‌کننده و سبب بقای دموکراسی است. تفسیری که در نگاه کلمن و پاتنام نیز شیوه‌ای متفاوت بکار گرفته شده است (Arneil, 2006: 6). بنابراین، سرمایه اجتماعی را می‌توان هنجارها و شبکه‌هایی دانست که امکان مشارکت مردم را در اقدامات جمعی، به منظور کسب سود متقابل فراهم می‌کنند. سرمایه اجتماعی در سطح کلان، بیانگر توصیف ویژگی‌های جامعه یا گروهی از اجتماع است که توانایی سازمان‌دهی جمعی و داوطلبانه برای حل مشکلات متقابل یا مسائل عمومی را افزایش می‌دهد. در موارد زیادی، سرمایه اجتماعی ضعف‌های دولت، نظام حقوقی و اقتصادی را جبران کرده و به میزان بالایی از ثبات می‌رساند. منابع سرمایه اجتماعی اشتراکات زیادی با مؤلفه‌های امنیت ملی هر کشور دارند که از سویی به صورت مستقیم و از سویی دیگر، از طریق غیر مستقیم (اعتمادسازی)، زمینه را برای گام‌های بعدی در مسیر پیشرفت میسر می‌سازند. فقدان سرمایه اجتماعی، فقدان سایر سرمایه‌ها اعم از اقتصادی، فرهنگی، انسانی و مانند آن را به دنبال خواهد داشت که همگی نقش مهمی در تدارک توسعه پایدار دارند.

توسعه پایدار

مفهوم توسعه پایدار مفهومی بسیار اساسی و مهم است، زیرا در برگیرنده ایدئال‌ها و اصولی است که درک، شناخت و تحقق آنها آینده‌ای روشن را نوید می‌دهد و عدم توجه و جهل نسبت به آنان، اضمحلال و نابودی محیط و بشریت را به دنبال خواهد داشت. در توسعه پایدار به رشد اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و تحقق استانداردهای بهتر زندگی بدون از دست دادن منابع و امکانات توجه

1 . Bourdieu

2 . Putnam

3 . Cax

4 . Wole Kok

5 . Wole Kok

6 . Fukuyama

7 . Paxton

8 . field

9 . Fukuyama

10 . Pvntram

11 . Pierre Bourdieu

12 . Alexis de Tocqueville

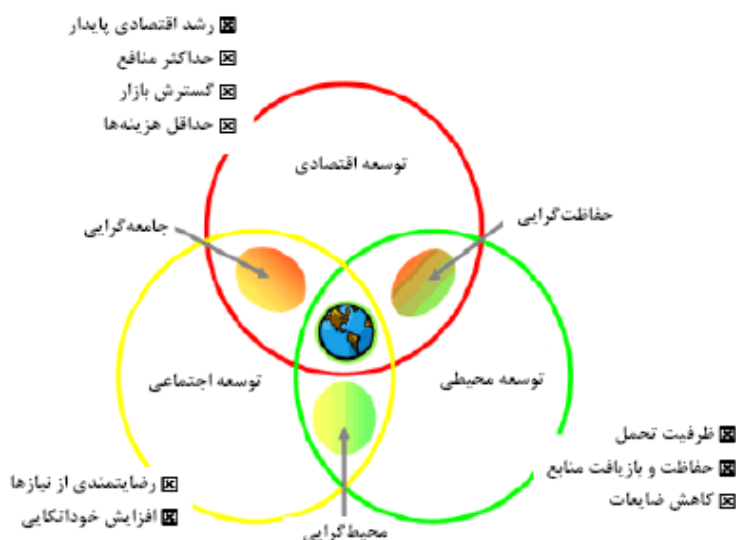
13 . Gabriel Almond

14 . Sidney Verba

می‌شود. توسعه پایدار، تلاش برای حمایت از آینده، در زمان حال است (Jacobs, 1995: 1471). در خصوص تعریف توسعه پایدار اندیشمندان، سازمان‌ها و افراد، تعاریف متعددی از آن نموده‌اند که نمونه‌ای از آنها به شرح زیر می‌باشد:

- توسعه پایدار به معنای تلفیق اهداف اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی برای حداکثر سازی رفاه انسان فعلی بدون آسب به توانایی نسل‌های آتی برای برآوردن نیازهایشان می‌باشد (OECD, 2001: 11).
- توسعه پایدار به عنوان توسعه‌ای که نیازهای نسل فعلی را بدون ایجاد اشکال در توانایی نسل آینده در برآوردن احتیاجات خود تامین می‌کند. که نیازهای اساسی فقرا در اولویت درجه یک قرار دارد (زاهدی و نجفی، ۱۳۸۴: ۹).
- اصل یک اعلامیه ریو: انسان محور توجه توسعه پایدار و این انسان سزاوار و مستحق یک زندگی سالم و مولد در هم-سازی با طبیعت می‌باشد (Kirkpatrick, 2002: 2).
- پانایوتو^۱ استاد دانشگاه هاروارد از توسعه پایدار به عنوان یک مفهوم بانکی یاد می‌کند، توسعه‌ای که مثل پس‌انداز می‌ماند و ارزش خاص آن مثبت است و موجب کامیابی در آینده می‌شود (میرآزاده ۱۳۷۴: ۴۰).
- بنابراین به استناد تعاریف، توسعه پایدار فرآیندی است که اهداف اقتصادی، اجتماعی، بهداشتی، آموزشی و زیست محیطی جامعه را در هر مکانی از طریق برنامه، طرح، سیاست و اقدامات اجرا می‌نماید. بر این اساس سه محیط عمده و یا سه بُعد اصلی وجود دارد که عبارتند از: ۱- محیط اقتصادی. ۲- اجتماعی. ۳- زیست محیطی.

لذا، توسعه پایدار، رویکردی جامع به بهبود بخشی کیفیت زندگی انسان‌ها در جهت تحقق رفاه اجتماعی، اقتصادی و محیطی سکونتگاه‌های انسانی می‌باشد (Torjman, 2000: 2). در این معنا توسعه پایدار فرآیندی است که با سازماندهی و تنظیم رابطه انسان و محیط و مدیریت بهره‌برداری از منابع و محیط زیست، دستیابی به تولید فزاینده و مستمر، زندگی مطمئن، امنیت غذایی، عدالت و ثبات اجتماعی و مشارکت مردم را تسهیل می‌کند. در فرایند توسعه پایدار، اهداف اجتماعی و اقتصادی و محیطی جامعه در هر جا که ممکن است از طریق وضع سیاست‌ها، انجام اقدامات لازم و عملیات حمایتی با هم تلفیق می‌شوند (زاهدی و نجفی، ۱۳۸۵: ۲۱). بر اساس شکل زیر توسعه پایدار بر آن است تا از طریق توسعه اقتصادی، پیشرفت اجتماعی و مسئولیت پذیری محیطی جامعه انسانی را به سوی دنیایی خوب، زیست‌پذیر و دوام‌یافتنی رهنمون سازد. در این معنا، هسته مرکزی مفهوم پایداری بر حفظ و نگاهداشت «ذخایر سرمایه‌ای» استوار است و در حقیقت توسعه پایدار چیزی جز حفظ ذخایر سرمایه‌ای چون سرمایه انسانی، اجتماعی، طبیعی و اقتصادی نیست.

شکل (۲): عناصر و رویکردها در چرخه توسعه پایدار (مأخذ: پورطاهری و همکاران، ۱۳۸۸: ۳۸)

¹ . Panayotou.

سرمایه اجتماعی و توسعه پایدار شهری

سرمایه‌ی اجتماعی، با وجود عمر کوتاه‌ش، دارای دایره‌ی وسیعی از تعاریف و مفاهیمی چند سطحی و چند بعدی است. که هر صاحب‌ظری به جنبه‌هایی از آن و گاه با تعابیر مخصوصی به آن اشاره کرده است. گروهی من را به معنای هنجارها و شبکه‌هایی که امکان مشارکت مردم در اقدامات جمعی به منظور اکسپ سود متقابل را فراهم می‌کند دانسته‌اند (غفاری، ۱۳۸۴: ۱۸). برخی دیگر از صاحب‌نظران سرمایه‌ی اجتماعی را مجموعه‌ای از روابط، تعاملات و شبکه‌های اجتماعی که در میان افراد و گروه‌های اجتماعی وجود داشته و موجب گرمی روابط اجتماعی و تسهیل کنش اجتماعی می‌شود تعریف نموده‌اند (تاجبخش، ۱۳۸۴: ۱۳). در واقع سرمایه‌ی اجتماعی زاده‌ی تعاملات انسان‌ها و محصول آشنا بودن افراد با یکدیگر است که با گذر زمان رشد کرده، ارزشمندتر می‌شود؛ بنابراین، هیچ‌گاه در مالکیت فرد خاصی نیست و هموار در جریان است. از آنجا که کنش و واکنش‌های افراد در تعاملات جمعی صورت می‌گیرد؛ خانوارها، سازمانها، نهادها و ساختارهای اجتماعی، حاوی چنین سرمایه‌ای هستند. این سرمایه مانند سایر سرمایه‌ها، قابلیت تبدیل به گونه‌های دیگر سرمایه را داراست و در شرایط نیاز، به پوشش خلأهای اجتماعی، اقتصادی، محیطی و تکنولوژی می‌پردازد (پیران و همکاران، ۱۳۸۵: ۱۰-۳۹).

جدول (۱): تمایز سرمایه اجتماعی و سرمایه انسانی

تمایز	سرمایه انسانی	سرمایه اجتماعی
تمرکز	فرد	روابط
اندازه‌گیری	مدیریت زمان	عضویت / مشارکت
	موفقیت	سطوح اعتماد
نتایج	مستقیم / درآمد / تولید	انسجام ملی
	غیر مستقیم / سلامت / فعالیت بدنی	دست‌آورد اقتصادی - سرمایه اجتماعی بیشتر
الگو	خطی	کنش متقابل / دایره‌ای
سیاست	آموزش و مهارت	ایجاد ظرفیت و توانمندی

مآخذ: فولادیان، ۱۳۸۸: ۹۱

امروزه ادبیات توسعه در مبحث سرمایه‌ی حاوی صور متعددی از این مفهوم است. سرمایه در معنای عام خود دلالت بر مجموعه‌ی دارایی‌ها، امکانات و منابع در اختیار دارد که در قالب و اشکال مختلف نمود پیدا می‌کند (اعتصامی و فاضلی کبریا، ۱۳۸۸: ۱۰۱-۱۲۸). از سرمایه تقسیم‌بندی‌های گوناگونی به عمل آمده است. در یک دسته بندی سرمایه را به چهار دسته سرمایه اقتصادی، انسانی، فرهنگی و اجتماعی تقسیم می‌کنند. منظور از سرمایه اقتصادی دارایی‌های مالی یا زیرساخت‌های مادی یا زیرساخت‌های مادی شامل ساختمان و ماشین‌های تولیدی و تجهیزات است (منظور و یادپیور، ۱۳۸۷: ۱۵۳). سرمایه انسانی^۱ نیز مفهومی است که در برگیرنده مهارت‌ها و توانمندی‌هایی چون دانش تخصصی موجود در پرسنل سازمان است (پنگ لین^۲، ۲۰۱۱: ۹۰۰). در واقع سرمایه انسانی در برگیرنده مهارت و توانایی‌هایی است که افراد آنرا کسب می‌کنند توانایی‌هایی در زمینه کسب میزان تحصیلات، توانایی‌های کلامی و ارتباطی، اعتماد به نفس، قدرت رهبری و غیره از جمله آنهاست (منظور و یادپیور، ۱۳۸۷). سرمایه فرهنگی^۳: یکی دیگر از ابعاد سرمایه است. به تعبیر بوردیو وقتی از سرمایه فرهنگی سخن می‌گوییم مجموعه‌ای از دانش‌ها و توانایی‌های شناختی را مد نظر قرار می‌دهیم که در شکل کالاها و ابزارهای فرهنگی متجلی می‌شود. در این معنا که بی‌شبهت به مفهوم سرمایه انسانی در نزد کلمن نیست، سرمایه فرهنگی تمام آن چیزی است که امروزه ما به عنوان کالاهای

¹ Human Capital

² Peng lin

³ Culture Capital

فرهنگی می شناسیم. این کالاها صورتی از سرمایه فرهنگی هستند که بر روابط اجتماعی و ساخت شبکه پویا و کارآمد اجتماعی تأثیر می گذارند. و در نهایت سرمایه اجتماعی به عنوان بعد چهارم حاصل انباشت منابع بالقوه و یا بالفعلی مانند: تخصص ها و مهارت ها است که مربوط به مالکیت یک شبکه بادوام از روابط کم و بیش نهادینه شده در بین افرادی است که با عضویت در یک گروه ایجاد می شود. سرمایه اجتماعی در روابط میان افراد تجسم می یابد و موقعی سرمایه اجتماعی بوجود می آید که روابط میان افراد به شیوه ای دگرگون شود که کنش را تسهیل کند. سرمایه اجتماعی مجموعه هنجارهای موجود در سیستم های اجتماعی است که موجب ارتقای سطح همکاری اعضای آن جامعه گردیده و موجب پایین آمدن سطح هزینه های تبادلات و ارتباطات می گردد (منظور و یادپور، ۱۳۸۷).

بدین ترتیب سرمایه اجتماعی به عنوان یکی از انواع سرمایه در کنار سایر منابع سرمایه ای تأثیر گذار در رشد اقتصادی قرار می گیرد. عمدتاً در نگاه اول سرمایه اجتماعی در رشد اقتصادی نادیده گرفته می شود ولی این نوع سرمایه شرط لازم و ضروری در رشد اقتصادی هر جامعه ای می باشد. چرا که رشد اقتصادی مستلزم روابط قاعده مند کنشگران اجتماعی می باشد (سویزی و محمدی، ۱۳۹۰: ۱۳۲). بوردیو (۱۹۸۳) سرمایه اجتماعی را به صورت مجموع منابع حقیقی یا بالقوه که مربوط به در اختیار داشتن یک شبکه پایا از روابط کم و بیش رسمی شده آشنایی متقابل یا تصدیق شده اند تعریف کرده است (الگار^۱ و همکاران، ۲۰۱۱: ۱۰۴۸). مجموعه ای معینی از هنجارها یا ارزش های غیر رسمی که اعضای گروهی که همکاری و تعاون میان آنها مجاز است، در آن سهم هستند (احمدی و همکاران، ۱۳۸۹). ارزش جمعی و مشترک شبکه های اجتماعی که همه معیارهای روابط متقابل را شامل می شود و میل به انجام دادن کارهای مربوط به اعضای شبکه را در بر می گیرد (گودرزوند و همکاران، ۱۳۹۰). ونیروهایی که پتانسیل توسعه اقتصادی در یک جامعه را با ایجاد و تقویت روابط اجتماعی و الگوهای سازماندهی اجتماعی افزایش می دهند» (پیراهی، ۱۳۸۸). از تعاریف دیگر سرمایه اجتماعی است. بوردیو، کلمن، پاتنام و فوکویاما از نظریه پردازان سرمایه اجتماعی محسوب می شوند.

ناهایت و گوشال با رویکردی سازمانی به طبقه بندی سرمایه اجتماعی پرداخته و آن را شامل ابعاد ساختاری، شناختی و رابطه ای می دانند (فیضی و رونقی، ۱۳۹۰). بعد ساختاری: بعد ساختاری به پیکربندی غیرشخصی پیوندهای بین افراد و یا واحدهای اجتماعی اشاره دارد. وجوه مهم تحت این بعد، سه بعد پیوند شبکه، ترتیبات شبکه، و ثبات شبکه می باشد (یانگ کوح، ۲۰۱۱). پیوند های موجود در شبکه: پیوند شبکه در بردارنده ی شیوه های خاصی است که اعضای واحد اجتماعی با یکدیگر مرتبط شده اند و با یکدیگر همکاری می کنند (گودرزوند، ۱۳۹۰). به طور کلی شامل وسعت و شدت ارتباطات موجود در شبکه می باشند (الوانی و شیروانی، ۱۳۸۵). ترتیبات شبکه: تعیین کننده الگوی های پیوند میان اعضای واحدهای اجتماعی است (گودرزوند، ۱۳۹۰). و شامل سلسله مراتب شبکه، میزان ارتباط پذیری و تراکم شبکه می باشد. ثبات شبکه: در بردارنده میزان نزدیکی و شباهت افراد در یک واحد اجتماعی است (گودرزوند، ۱۳۹۰). به طور کلی این بعد در بردارنده این است که تا چه اندازه شبکه ایجاد شده برای یک هدف خاص ممکن است برای اهداف دیگر استفاده شود (الوانی و شیروانی، ۱۳۸۵). بعد شناختی: بعد شناختی به آن دسته از جنبه ها که بازنمایی ها، تفاسیر و سیستم مفهومی به اشتراک گذارده شده بین اعضای گروه را فراهم می کند، توجه دارد و وسعت سهم شدن اعضای تیم پروژه در ادراکی مشترک و گسترش یک رویه شناختی مشترک در میان خودشان را منعکس می کند. و اشاره به منابعی دارد که فراهم کننده مظاهر، تعبیرها، تفسیرها و سیستم های مشترک در میان گروه ها است. مهمترین جنبه های این بعد زبان مشترک، یعنی ابزاری است که از آن طریق افراد با یکدیگر ارتباط برقرار می کنند و اطلاعات را تبادل می کنند. زبان مشترک قابلیت ترکیب اطلاعات را افزایش می دهد (فیضی و رونقی، ۱۳۹۰).

¹ Elgar

شکل (۳): مدل تحلیل سرمایه اجتماعی ارائه شده توسط پیکلز و همکاران (مآخذ: براتی و یزدان‌پناه، ۱۳۹۰)

پایداری اجتماعی

تک تک افراد یک جامعه، سرمایه اجتماعی را می‌سازند و ذخیره‌هایی از منافع اجتماعی و انسانی هستند. توسعه هم می‌تواند این منافع اجتماعی را ارتقاء دهد و هم آنرا نابود سازد. برای مثال، بسیاری معتقدند که شکل توسعه اقتصادی که توسط کابینه تاجر و ریگان در انگلیس و آمریکا دنبال می‌شد، از نظر اجتماعی ناپایدار بوده است و سرمایه انسانی و اجتماعی علاوه بر صدمات وارده بر محیط طبیعی، تخریب کرده است (شکویی، ۱۳۸۷: ۴۳۹). بنابراین مفهوم توسعه پایدار اجتماعی (شامل توسعه پایدار اجتماعی شهری) که کمتر از توسعه پایدار زیست محیطی نیست را باید مورد توجه قرار داد. لذا براساس مقدمه فوق این سوال مطرح می‌گردد که توسعه پایدار اجتماعی متشکل از چه چیزهایی می‌باشد؟ در پاسخ گفته می‌شود. این توسعه، توسعه‌ای است که:

- ✓ نیازهای اساسی به غذا، سرپناه، آموزش، شغل، درآمد، شرایط زندگی و فعالیت را تامین می‌کند؛
- ✓ عدالت خواه باشد و این اطمینان را ایجاد کند که منافع توسعه کاملاً در سراسر جامعه به تساوی و منصفانه توزیع می‌شود؛
- ✓ رفاه فیزیکی، ذهنی و اجتماعی جمعیت را ارتقاء داده و یا حداقل را از بین نبرد؛
- ✓ آموزش، خلاقیت و توسعه توان انسانی را برای کل جامعه ترویج نماید؛
- ✓ میراث فرهنگی و زیستی را حفظ کرده، احساس ارتباط با تاریخ و محیط زیست را تقویت کند؛
- ✓ مردم سالارانه باشد. و مشارکت و دخالت شهروندان را ترویج کند؛
- ✓ شرایط زندگی را بهتر کرده و بین طراحی شکل محل‌های عمومی شهر با رفاه اجتماعی، کالبدی ساکنان شهر ارتباط برقرار نماید (کاظمی محمدی و شکویی، ۱۳۸۱: ۳۸).

یکی از ابعاد مهم توسعه پایدار همانا پایداری اجتماعی است که به دلیل ماهیت خود کمتر مورد توجه محققان قرار گرفته است. تاکنون دامنه گسترده‌ای از مفاهیم در خصوص پایداری اجتماعی همچون سرمایه اجتماعی، اجتماعات پایدار، تاب‌آوری اجتماعی، توسعه اجتماعی، ظرفیت اجتماعی و رفاه و محرومیت اجتماعی صورت گرفته، که حاصل تغییر نگرش به مفهوم توسعه به معنای عام و توسعه شهری به معنای خاص آن بوده است (Barron and Gauntlett, 2002: 5). پایداری اجتماعی تحت عنوان زندگی سالم و بارور و هماهنگ با طبیعت تعریف شده است. در این تعریف، بقا و حیات جامعه، همگام با حفظ کیفیت محیطی و مرتبط با نظام های اقتصادی در جهت دستیابی به بالاترین سطح رضایت از زندگی است (GTZ, 2004: 2). در تعریف پایداری اجتماعی، گروهی از محققان به چهار عنصر اصلی و تعیین کننده اشاره کرده‌اند: عدالت اجتماعی، همبستگی اجتماعی، مشارکت و امنیت. در این معنا، مؤلفه‌هایی چون فرصت‌های برابر و توأم با پیشرفت برای تمامی انسان‌ها، زندگی همراه با تعاون و همکاری، فرصت‌های برابر برای تمامی افراد در جهت ایفای نقش‌های اجتماعی به همراه امنیت امرار معاش و ایمنی سکونتگاه‌های انسانی در برابر مخاطرات طبیعی، مبنای سنجش پایداری اجتماعی قرار گرفته‌اند (DFID, 2002: 2).

به علاوه، بسترسازی به منظور ظهور و بروز خلاقیت‌ها، بسیج آحاد مردم در جهت تامین اهداف توسعه پایدار، و نیز اطمینان از آینده بهتر برای همه با تاکید بر رفاه مردم بومی و تأکید بر نقش حیاتی آنان در مدیریت محیطی و توسعه، از ارکان تعریف پایداری اجتماعی می‌باشد (Moffatt, 1996: 35). در پایداری اجتماعی، منابع باید به گونه‌ای مورد بهره‌برداری قرار گیرند که نسل‌های آتی نیز قابلیت تصمیم‌گیری برای تأمین نیازهای خود را با بهترین سطح رضایت داشته باشند. در این تعریف سیاست «برنده - برنده» مورد تأکید تصمیم‌گیران با هدف دستیابی به پیشرفت‌های اقتصادی، اجتماعی و محیطی مورد نظر است (Martin, 2001: 10). در رویکرد اجتماعی به توسعه پایدار، جایگاه مردم فقیر و نیازهای اساسی آنها در اولویت قرار دارد. در این رویکرد، تأکید بر عدالت اجتماعی است. بدین ترتیب تأمین نیازهای مادی مردم از اولویت‌های توسعه پایدار است. جوامعی که در آن عدالت نباشد پایداری نیز وجود ندارد، زیرا چنین جوامعی زمینه بهره‌برداری گروهی خاص را از گروه‌های دیگر فراهم می‌کنند. بدین ترتیب در مبحث اجتماعی توسعه پایدار تأکید بر رفع بی‌عدالتی و بی‌تعادلی در سطح جوامع مورد توجه است. در توسعه پایدار با رویکرد اجتماعی دو مفهوم مشارکت و توانمندسازی جایگاه ویژه‌ای دارند (Overton, 1999: 8). البته گروهی نیز معتقدند که پایداری اجتماعی در برگیرنده برابری، تامین خدمات اجتماعی نظیر آموزش و بهداشت، برابری جنسیتی، پاسخگویی سیاسی و مشارکت اجتماعی است (Harris, 2000: 28).

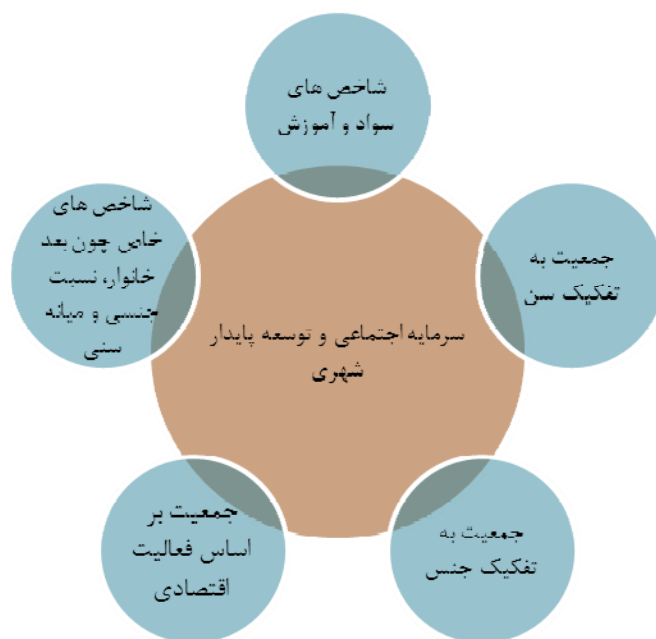
مفهوم پایداری اجتماعی عمدتاً با ابعاد کیفی همگام است و با مفاهیمی چون «زندگی انسانی» و «احساس رفاه» مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. پایداری اجتماعی به معنای حفظ و بهبودبخشی سرمایه اجتماعی، یعنی شکل دهی جوامعی همگن و یکپارچه با منافع متقابل، دارای ارتباط و تعامل میان گروه‌های مردمی، جامع‌های دارای احساس ترحم، صبوری، قابلیت انعطاف و تابع عشق و وفاداری که گاه با سرمایه اخلاقی نیز همراه می‌شود. سرمایه اجتماعی به حقوق برابر انسان‌ها و مذاهب و فرهنگ‌ها و همچنین حفظ ارزش‌هایی که چنین شرایطی را در جوامع انسانی می‌پروراند، اطلاق می‌شود (Goodland, 2003: 1-6).

گاه در تعریف پایداری اجتماعی بر خواست مردم به زندگی در مکانی معین اشاره می‌شود و بر توانایی آنان در استمرار چنین روندی - چه در زمان حاضر و چه در آینده- تأکید می‌گردد (Long, 2003: 5). بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهند که شناخت پایداری اجتماعی در سطح جوامع شهری با مفهوم کیفیت زندگی و رفاه اجتماعی همراه است و با مؤلفه‌هایی چون قابلیت دسترسی به خدمات بهداشتی، آموزشی، مسکن، امنیت، درآمد و میزان محرومیت سنجیده می‌شود (Bryden, 2002: 9). بدین ترتیب پایداری اجتماعی در نواحی شهری به معنای زندگی سالم از طریق رفع نیازهای اساسی آحاد جامعه، با در نظر گرفتن کیفیت زندگی و همگام با حفظ کیفیت محیطی و مرتبط با نظام‌های اقتصادی در مسیر دستیابی به بالا ترین سطح رضایت از زندگی تعریف می‌شود. در این معنا، رفاه و پایداری اجتماعی نمی‌تواند بدون سلامت محیط و تحرک اقتصادی

پایدار باشد، به طوری که با تعامل سه گانه ابعاد پایداری است که کاهش فقر، سرمایه گذاری اجتماعی و جامعه‌ای امن از بعد اجتماعی شکل می‌گیرد (Torjman, 2000: 2). تمامی مطالعاتی که در خصوص تعیین شاخص‌های پایداری اجتماعی انجام پذیرفته‌اند، تحت دو سرفصل شاخص‌های عینی و شاخص‌های ذهنی تقسیم می‌گردند (Vogt and Cordes, 2002: 14). به طور کلی می‌توان گفت که پایداری اجتماعی، با شاکله اصلی آن یعنی کیفیت زندگی مورد سنجش و ارزیابی قرار می‌گیرد، عبارت است از تأمین شرایط بهتر زندگی که در آن توازن، هماهنگی، مطلوبیت و برابری عادلانه یا زمینه‌های لازم برای زندگی همراه با سلامت، امنیت، آسایش، آرامش، نشاط، خلاقیت و زیبایی پدید می‌آورد (یوسفی، ۱۳۸۱: ۱).

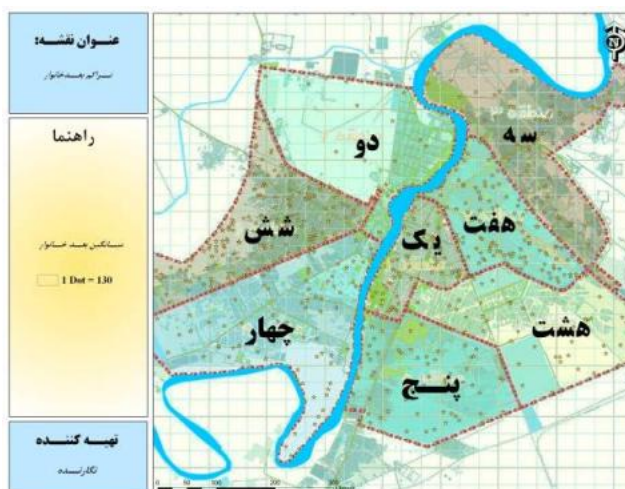
تجربه و تحلیل یافته‌ها

در این قسمت از تحقیق ابتدا به تعیین شاخص‌های مورد مطالعه و روش‌های مورد استفاده پرداخته گردیده است و در نهایت نتایج و یافته‌ها ارائه گردیده است.

شکل (۴): معیار و شاخص‌های منتخب جهت ارزیابی سرمایه اجتماعی کلانشهر اهواز

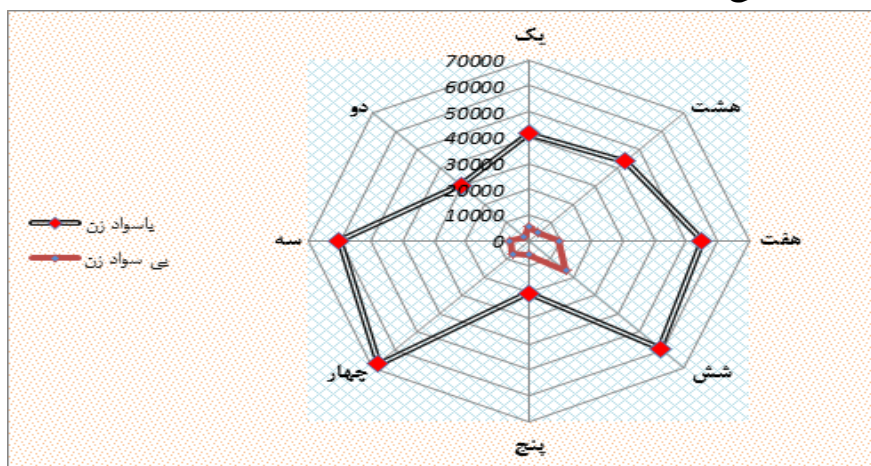
تراکم جمعیت

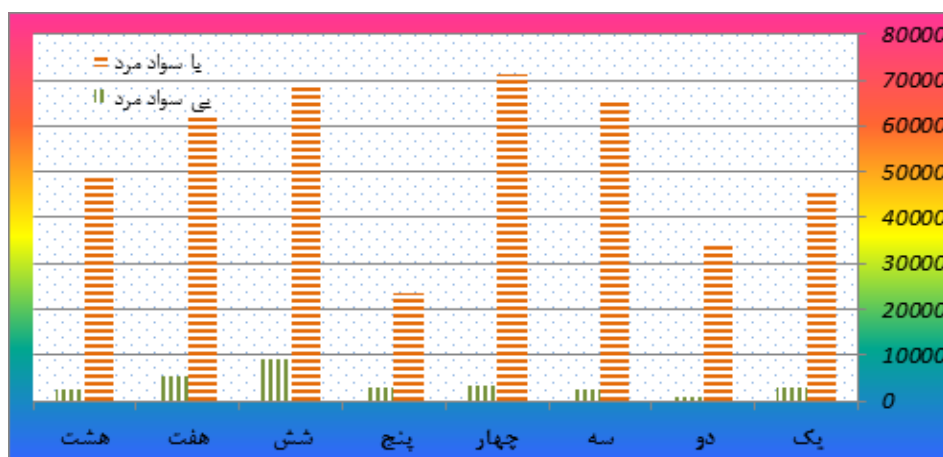
شکل (۵): توزیع تراکم اجتماعی در شهر اهواز سال ۱۳۹۱

بر اساس شکل فوق:

بیشترین تراکم اجتماعی در منطقه یک، هفت و شش شهر اهواز قرار دارد و منطقه شهری کمترین تراکم را دارا می باشد. در نتیجه بر اساس توزیع جمعیت چنانچه خدماتی قرار باشد صورت گیرد تناسب آن در مناطق متفاوت خواهد بود. **سواد:** در خصوص ابعاد جمعیت یکی از معیار موثر در بررسی سرمایه اجتماعی شهری وضعیت سواد در بُعد اجتماع می باشد که نتایج آن در کلانشهر اهواز به شرح زیر می باشد:

شکل (۶): مقایسه و پراکنش سواد اجتماعی و عدم آن در بین زنان مناطق کلانشهر اهواز

شکل (۷): مقایسه و پراکنش سواد اجتماعی و عدم آن در بین مردان مناطق کلانشهر اهواز

بر اساس داده های فوق، از نظر سواد در بین مناطق شهر اهواز:

با توجه به این قاعده که هر قدر سواد اجتماعی کاهش یابد میزان توسعه پایدار شهری در راستای سرمایه اجتماعی کاهش می یابد در نتیجه:

- در بین جامعه زنان: بیشترین بی سوادی در منطقه شش و کمترین آن در منطقه دو قرار دارد و همچنین از نظر باسوادی بیشترین و کمترین آن به ترتیب در منطقه چهار و دو قرار دارد.
- در بین جامعه مردان: بیشترین بی سوادی در منطقه شش و کمترین آن در منطقه دو قرار دارد و همچنین از نظر باسوادی بیشترین و کمترین آن به ترتیب در منطقه چهار و پنج قرار دارد.

همچنین مقایسه وضعیت سواد بین زنان و مردان شهر اهواز در نمودار زیر ارائه گردیده است:

- منطقه پنج کلانشهر اهواز بین مناطق هشگانه کمترین سرمایه را در شهر دارا می‌باشد. همچنین جمعیت باسواد مرد در این منطقه بیشتر از جمعیت باسواد زن می‌باشد.
- منطقه چهار کلانشهر اهواز در کل بین مناطق هشگانه بیشترین سرمایه را دارا می‌باشد. همچنین اختلاف بین تعداد جمعیت باسواد مرد و زن تنها ۲ درصد می‌باشد.

مدل VIKOR^۱

این مدل یکی از بهترین مدل‌های تصمیم‌گیری چند شاخصه می‌باشد. که m گزینه به وسیله n شاخص، مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. که اجرای این تکنیک، مستلزم طی مراحل زیر می‌باشد (مودت و ملکی، ۱۳۹۳: ۷۸):

(۱) تشکیل ماتریس تصمیم‌گیری:

$$X = \begin{matrix} & X_{11} & \dots & X_{1n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ & X_{m1} & \dots & X_{mn} \end{matrix}$$

(۲) بدست آوردن ماتریس بی‌مقیاس سازی موزون (V): ماتریس بی‌مقیاس شده (N) را در ماتریس قطعی وزن‌ها ($W_{n \times n}$) ضرب می‌کنیم (مومنی، ۱۳۹۱: ۱۳)، یعنی:

$$V = N * W_{n \times n}$$

که این ماتریس داریم:

$$f_{ij} = \frac{X_{ij}}{\sqrt{\sum_{j=1}^m x_{ij}^2}}$$

در این مرحله ابتدا باید اعداد مورد نظر را بی‌مقیاس نمود که از فرمول زیر استفاده گردیده و با محاسبات صورت گرفته نتایج آن به شرح جدول ذیل می‌باشد:

$$n_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{j=1}^m a_{ij}^2}}$$

با توجه به نتایج مرحله قبل، جهت تعیین وزن هر شاخص نیازمند طی کردن سه مرحله ذیل می‌باشد (امانیور و مودت، ۱۳۹۲):

$$P_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{j=1}^m a_{ij}} \quad ; \quad \forall_j \quad (۱)$$

بی‌مقیاس سازی ماتریس تصمیم‌گیری:

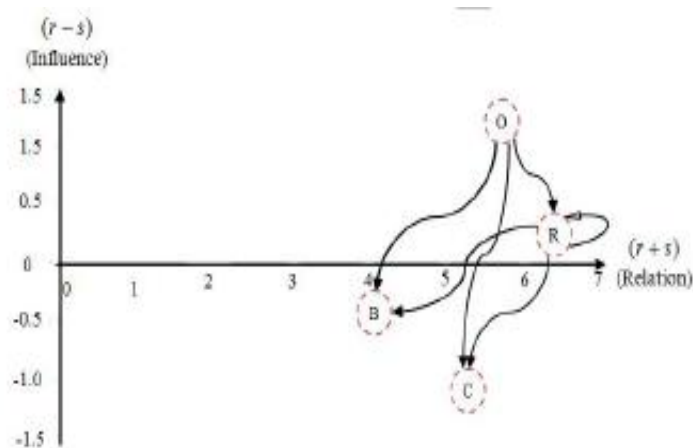
$$E_j = -k \sum_{j=1}^m |P_{ij} \ln P_{ij}| \quad ; \quad \forall_j \quad (۲)$$

محاسبه آنتروپی شاخص‌ها:

$$d_j = 1 - E_j \quad ; \quad \forall_j \quad (۳)$$

محاسبه میزان عدم اطمینان:

¹ VlseKriterijumska optimizacija I Kompromisno Resenje

شکل (۸): الگوریتم روابط تاثیر (مآخذ: مبینی و چمزینی، ۱۳۹۳: ۳۰)

(۴) تعیین بهترین و بدترین معیارهای مثبت و منفی به ترتیب از روابط زیر بدست می آید:

بهترین (f_j^+) مقدار برای معیارهای مثبت و منفی به ترتیب از روابط زیر محاسبه می شوند:

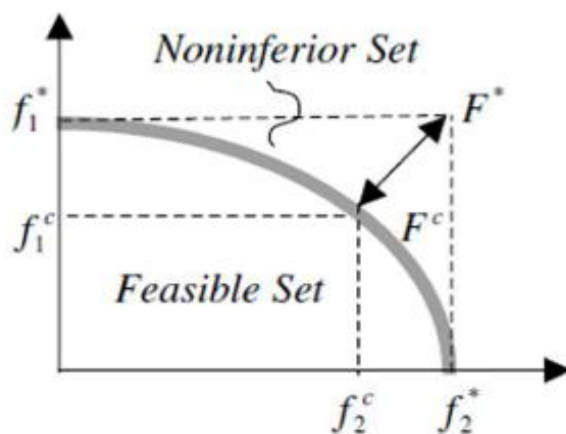
$$f_j^+ = \max f_{ij} \quad f_j^+ = \min f_{ij}$$

بدترین (f_j^-) مقدار برای معیارهای مثبت و منفی به ترتیب از روابط زیر محاسبه می شوند:

$$f_j^- = \min f_{ij} \quad f_j^- = \max f_{ij}$$

جدول (۲): تعیین میزان ایده آل مثبت و منفی و وزن شاخص ها در شهر اهواز با مدل VIKOR

شاخص	a_{ij}	$f^+ - F^-$
Index1	۰/۰۳۹	۰/۰۱۳
Index2	۰/۰۳۸	۰/۰۱۲
Index3	۰/۰۳۹	۰/۰۱۲
Index4	۰/۰۳۹	۰/۰۱۲
Index5	۰/۰۳۹	۰/۰۱۲
Index6	۰/۰۳۹	۰/۰۱۲
Index7	۰/۰۳۷	۰/۰۱۲
Index8	۰/۰۶۲	۰/۰۲۳
Index9	۰/۱۲۶	۰/۰۷۹
Index10	۰/۱۴۷	۰/۰۹۶
Index11	۰/۱۳۲	۰/۰۸۴
Index12	۰/۰۴۸	۰/۰۱۶
Index13	۰/۰۴۴	۰/۰۱۴
Index14	۰/۰۴۶	۰/۰۱۵
Index15	۰/۱۲۱	۰/۰۵۹
Index16	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
Index17	۰/۰۰۱	۰/۰۰۰
Index18	۰/۰۰۱	۰/۰۰۰
Index19	۰/۰۰۱	۰/۰۰۰

شکل (۹): تعیین ایده ال مثبت و منفی

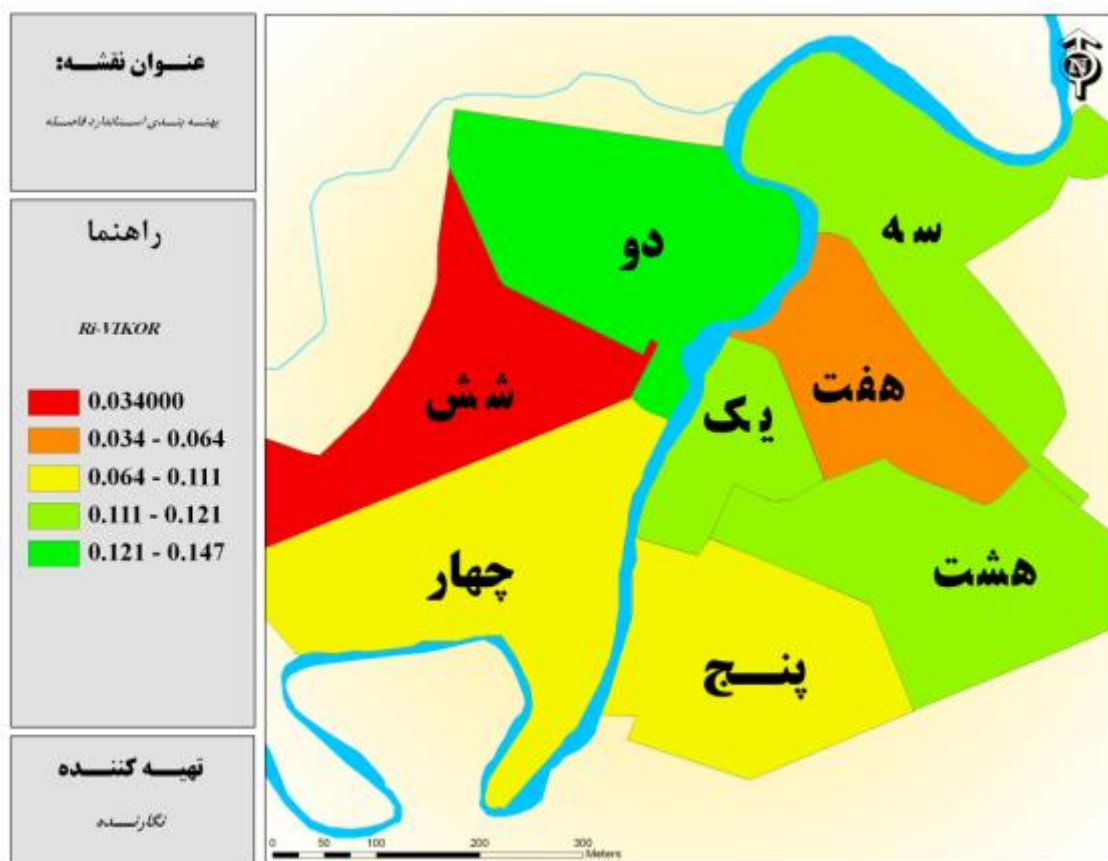
(۵) محاسبه مقدار سودمندی (S) و تاسف (R):

مقادیر S و R با توجه به روابط زیر محاسبه می شود:

$$S_j = \sum_{j=1}^n w_j \frac{f_j^* - f_{1j}}{f_j^* - f_j^-}$$

$$R_j = \max \left\{ w_j \frac{f_j^* - f_{1j}}{f_j^* - f_j^-} \right\}$$

که در روش فوق w مقدار وزن مورد نظر برای معیار j می باشد.

شکل (۱۰): سطح بندی میزان R_j (فاصله (R-Geometrical)) با استفاده از مدل VIKOR

بر اساس یافته های فوق:

منطقه دو کلانشهر اهواز بیشترین و منطقه شش کمترین فاصله را در شاخص های مورد مطالعه دارا می باشند.

(۶) محاسبه شاخص VIKOR و به عبارتی مقدار Q_i :

$$Q_i = v \left[\frac{S_i - S^-}{S^* - S^-} \right] + (1 - v) \left[\frac{R_i - R^-}{R^* - R^-} \right]$$

$$S^- = \min S_i \quad S^* = \max S_i \quad R^- = \min R_i \quad R^* = \max R_i$$

(۷) مرتب کردن گزینه ها بر اساس مقادیر S, R و Q

انجام این مرحله مرتب کردن مقادیر از کوچک به بزرگ می باشد. و در نهایت برای انتخاب گزینه برتر یا بدتر شرایط زیر لازم است:

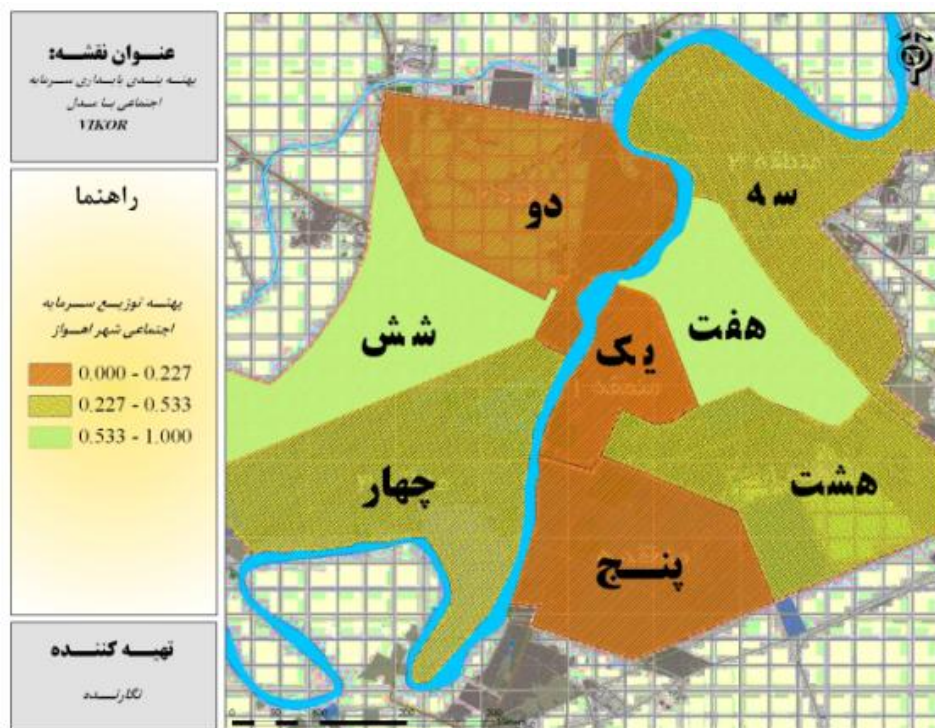
شرط اول: اگر گزینه A_1 و A_2 به ترتیب اولین و دومین گزینه مورد نظر در گروه و n بیانگر تعداد گزینه ها باشد، رابطه زیر برقرار است:

$$Q(A_2) - Q(A_1) \geq \frac{1}{n - 1}$$

شرط دوم: گزینه A_1 باید حداقل در یکی از گروه های S و R به عنوان برتر شناخته شود.

و زمانی شرط اول برقرار نباشد مجموعه ای از گزینه ها به عنوان گزینه برتر و یا بدتر شناخته می شوند.

با توجه به نمودار و شرایط مورد نظر مشخص می گردد که مناطق هفت و شش اهواز در سه گروه S, R و Q در بالاترین رتبه قرار دارد به عبارتی تمام شرایط مدل VIKOR در این مناطق صادق می باشد. لذا بر اساس نتایج مدل VIKOR مناطق هفت و شش مناطق برخوردار، مناطق سه، هشت و چهار جزء مناطق نیمه برخوردار و مناطق یک، دو و پنج جز مناطق محروم می باشند.

شکل (۱۱): پهنه بندی توزیع فضایی پایداری سرمایه اجتماعی کلانشهر اهواز با مدل VIKOR

لذا بر اساس تصویر و مدل Vikor وضعیت پایداری شهری در قالب مدل سرمایه اجتماعی:

مناطق دو، یک و سه کلانشهر اهواز دارای کمترین سرمایه اجتماعی می باشند. لذا بیشترین آسیب و کمترین توسعه اجتماعی شهر در این مناطق می باشد و در مقابل مناطق هفت و شش کلانشهر اهواز دارای بیشترین سرمایه اجتماعی در شهر می باشند. گرچه ممکن است این سرمایه اجتماعی بصورت جمعیت کل، بعد زیاد خانوار و غیره باشد اما در هر حال می توان به عنوان پتانسیلی در این مناطق عمل نماید. در نتیجه توسعه پایدار شهری در شاخص سرمایه اجتماعی در این مناطق صورت گرفته است.

نتیجه گیری

تک تک افراد یک جامعه، سرمایه اجتماعی را می سازند و ذخیره هایی از منافع اجتماعی و انسانی هستند. توسعه هم می تواند این منافع اجتماعی را ارتقاء دهد و هم آنرا نابود سازد. برای مثال، بسیاری معتقدند که شکل توسعه اقتصادی که توسط کابینه تاجر و ریگان در انگلیس و آمریکا دنبال می شد، از نظر اجتماعی ناپایدار بوده است و سرمایه انسانی و اجتماعی علاوه بر صدمات وارده بر محیط طبیعی، تخریب کرده است. بنابراین مفهوم توسعه پایدار اجتماعی (شامل توسعه پایدار اجتماعی شهری) که کمتر از توسعه پایدار زیست محیطی نیست را باید مورد توجه قرار داد. لذا، توسعه پایدار، رویکردی جامع به بهبود بخشی کیفیت زندگی انسانها در جهت تحقق رفاه اجتماعی، اقتصادی و محیطی سکونتگاه های انسانی می باشد. در این معنا توسعه پایدار فرایندی است که با سازماندهی و تنظیم رابطه انسان و محیط و مدیریت بهره برداری از منابع و محیط زیست، دستیابی به تولید فزاینده و مستمر، زندگی مطمئن، امنیت غذایی، عدالت و ثبات اجتماعی و مشارکت مردم را تسهیل می کند. در فرایند توسعه پایدار، اهداف اجتماعی و اقتصادی و محیطی جامعه در هر جا که ممکن است از طریق وضع سیاستها، انجام اقدامات لازم و عملیات حمایتی با هم تلفیق می شوند. پژوهش حاضر با رویکرد توسعه ای - کاربردی به بررسی موضوع پایداری اجتماعی توسعه شهری در کلانشهر اهواز با رویکرد فضایی پرداخته است. که نتایج تحقیق نشان داده است مناطق دو، یک و سه کلانشهر اهواز دارای کمترین سرمایه اجتماعی می باشند.

لذا بیشترین آسیب و کمترین توسعه اجتماعی شهر در این مناطق می باشد و در مقابل مناطق هفت و شش کلانشهر اهواز دارای بیشترین سرمایه اجتماعی در شهر می باشند. گرچه ممکن است این سرمایه اجتماعی بصورت جمعیت کل، بعد زیاد خانوار و غیره باشد اما در هر حال می توان به عنوان پتانسیلی در این مناطق عمل نماید. در نتیجه توسعه پایدار شهری در شاخص سرمایه اجتماعی در این مناطق صورت گرفته است. لذا پایداری اجتماعی مناطق کلانشهر اهواز رابطه ای خاص و صرف با یک متغیر ندارد. به عبارتی پایداری اجتماعی مناطق کلانشهر اهواز تابع مجموع شاخصها می باشد. گرچه یک متغیر مثبت نقش تعیین کننده ای در پایداری اجتماعی مناطق بوده است. اما به خودی خود یک متغیر در نتیجه نهایی تاثیر آن ناچیز است در نتیجه پایداری اجتماعی در صورت دید سیستمی در جغرافیا صورت می گیرد.

بر این اساس می توان گفت توجه به مسائل و ارتباطات اجتماعی ساکنان و برنامه ریزی جهت ارتقای میزان و کیفیت شبکه های ارتباطی بین افراد و گروه های مختلف با هم می تواند بر ارتقای سطح رضایت شهروندان جهت رسیدن به توسعه پایدار شهری، که یکی از اهداف اصلی برنامه ریزی های شهری است، مؤثر می باشد. آسیب شناسی اجتماعی ضمن ارزیابی فضایی و اکولوژیکی می تواند شرایط زیست مناسبی را برای شهروندان که سرمایه اجتماعی را می سازند فراهم آورد و از سویی تلاش کرد تا زمینه رسیدن به توسعه پایدار (شهری) را فراهم نمند. که مهم شامل رفاه اجتماعی، عدالت اجتماعی، حفظ و بقای جامعه، حفاظت محیط زیست می باشد. بنابراین این امور که «زیرساخت نرم» جامعه را می سازند لازمه توجه و مطالعه می باشند.

۱. احمدی، حسن و افشاری، عبدالرحمن (۱۳۸۹)، تاثیر انحصار بر سرمایه اجتماعی، فصلنامه تحقیقات سیاسی بین المللی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا، شماره ۵.
۲. اعصامی، محمد، کبریا، حامد (۱۳۸۸)، درآمدی بر الگوی مدیریتی امام علی (ع) از منظر مولفه های سرمایه اجتماعی، اندیشه مدیریت، شماره ۳.
۳. الوانی، سید مهدی و شیروانی، علیرضا (۱۳۸۵)، سرمایه اجتماعی، مفاهیم، نظریه های و کاربردها، نشر مانی، اصفهان.
۴. امانپور، سعید و مودت، الیاس (۱۳۹۳)، فصلنامه مطالعات شهری، سال اول، شماره سوم، دانشگاه مازندران.
۵. براتی، ناصر و یزدان پناه، محمد رضا (۱۳۹۰)، بررسی ارتباط مفهومی سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی در محیط شهری نمونه موردی شهر جدید پردیس، مجله جامعه پژوهی فرهنگی، سال دوم، شماره اول.
۶. پیران، پرویز (۱۳۸۲)، کارپایه‌ی مفهومی و مفهومسازی سرمایه‌ی اجتماعی (با تأکید بر شرایط ایران)، فصلنامه‌ی رفا اجتماعی، شماره ۲۳.
۷. پیراهری، نیر (۱۳۸۸)، سرمایه اجتماعی در نظریات جدید. پژوهشنامه علوم اجتماعی، شماره ۳.
۸. تاجبش، کیان (۱۳۸۴)، کاربرد نظریه‌ی سرمایه‌ی اجتماعی در تأمین اجتماعی، اولین سمپوزیوم سرمایه‌ی اجتماعی و رفا اجتماعی، دانشگاه علوم بهزیستی و توانمندی.
۹. سویزی، مجید، و محمدی، فاطمه (۱۳۹۰)، نقش سرمایه اجتماعی در تأمین امنیت سرمایه گذاری، فصلنامه ره‌نامه سیاستگذاری، شماره ۲ (۳).
۱۰. غفاری، غلامرضا (۱۳۸۴)، سنجش سرمایه‌ی اجتماعی، مجموع مقالات نخستین سمپوزیوم سرمایه‌ی اجتماعی و رفا اجتماعی، دانشگاه علوم بهزیستی و توانمندی.
۱۱. فولادیان، احمد (۱۳۸۸)، بررسی میزان سرمایه اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه آزاد مشهد، فصلنامه فقه و تاریخ تمدن، سال ششم، شماره ۲۱.
۱۲. فیضی، کامران و رونقی، محمد محسن (۱۳۹۰)، ارزیابی سرمایه های فکری و اجتماعی شرکتهای رتبه بندی شده توسط شورای عالی انفورماتیک ایران. فصلنامه علمی پژوهشی پژوهشگاه علوم و فن آوری اطلاعات، ایران، دوره اول شماره ۳.
۱۳. منظور، داورد و پادپیور، میلاد (۱۳۸۷)، سرمایه اجتماعی عامل ایجاد توسعه اجتماعی و اقتصادی، مجله راهبرد یاس، شماره اول.
۱۴. مودت، الیاس و ملکی، سعید (۱۳۹۳)، طیف بندی آسیب فیزیکی شهرها در برابر زلزله با مدل VIKOR و GIS مورد شناسی شهر یزد، مجله آمایش شهری - منطقه ای، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
۱۵. مهرداد گودرزوند چگینی، مراد رضایی دیزگاه، منوچهر اسدی (۱۳۹۰)، رابطه بین ادراک کارکنان از عدالت سازمانی بر سرمایه اجتماعی آنان (شعب بیمه ایران استان گیلان)، فصلنامه پژوهش های مدیریت منابع سازمانی، سال اول، شماره سوم.

16. Akcomak, S. and Weel, B. (2009), Social Capital, Innovation and Growth: Evidence from Europe. *European Economic Review*, (53), 544-567.
17. Atkisson, A. and Hatcher, R. (2001), The Compass Index of Sustainability; Prototype for a Comprehensive Sustainability Information System, *Journal of Environmental Assessment Policy and Management*, Vol. 3, No 4.
18. Chen, M.H and Chang, Y.C. and Hung, Sh.Ch. (2008), Social capital and creativity in R & D project team. *R&D Management*, 1(38), 21-34.
19. Cohen, B. (2005), Urbanization in developing countries: Current trends, future projections, key challenges for sustainability, *Technology in Society*.
20. Elgar, F. J., Davis, C. G., Wohl, M. J., Trites, S. J., Zelenski, J. M., Martin, M. S. (2011), Social capital, health and life satisfaction in 50 countries. *Journal of Health & Place*, 17.
21. Jacobs, M. (1995), Sustainable Development: Assumptions, Contradiction, Progress in Lovenduski, contemporary Political Studies, London.
22. Moffatt, I. (1996), Sustainable Development, Principles, Analysis and Policies, The Parthenon publishing group, London.
23. Peng Lin, C. (2011), Modeling job effectiveness and its antecedents from a social capital perspective: A survey of virtual teams within business organizations. *Journal of Computers in Human Behavior*, 27: 915-923.
24. Torjman, Sh. (2000), The Social Dimension of Sustainable Development, Caledon Institute Social Policy.
25. Yihwu, W. and Chang, M.L. and Chen, Ch.W. (2008), Promoting innovation through the accumulation of intellectual capital, social capital, and entrepreneuravial orientation. *R & M Management*, 3(38), 265-277.